

Glosar de termeni mitologici lituanieni

Glosar de termeni mitologici lituanieni

Acest glosar a fost elaborat ca anexă a traducerii volumului *Despre zei și despre oameni* de Algirdas Julien Greimas, prima și – deocamdată – singura lucrare dedicată mitologiei lituaniene care s-a publicat în limba română. Este evident că acest glosar își are menirea de a lămuri termenii principali folosiți și explicați de Greimas în lucrarea sa. Pe de altă parte, am dorit să arătăm aici posibila înrudire dintre unii termeni românești arhaici, probabil sau posibil de origine autohtonă traco-dacă, și câțiva termeni lituanieni. De altfel, înrudirea dintre traco-dacă și lituaniană a fost de mult observată, iar datele de aici nu fac decât să aducă noi dovezi în acest sens. De asemenea, acest glosar completează datele prezentate în primul volum al acestei serii, *Dicționarul etimologic al elementelor autohtone (traco-dace) ale limbii române*.

Fiind prima și, se pare, singura încercare de acest fel din literatura română, nu poate scăpa de posibile erori. Față de prima ediție, publicată ca anexă la traducerea menționată, am adus aici doar mici corecturi și clarificări, fără modificări esențiale. Desigur, există multe alte elemente comune fondului arhaic al limbii române și limbii lituaniene, dar acesta este ori poate fi subiectul altor abordări.

aitvaras pl. *aitvarai* Reprezentări mitice aeriene zoomorfe, în general sub aspect de balaur sau de șarpe, avînd un caracter complex, binefăcător și răufăcător. Se hrănesc cu mîncare fiartă sau prăjită. Se crede că un *aitvaras* se naște prin clocirea testiculelor de cocoș. Cf. *aitas* ‘agitator; vagabond’; *aitauti* 1. ‘a mîngîia, a liniști’; 2. ‘a flata, a mitui’. În principiu, *aitvarai-i* sînt amoralii, colerici și răzbunători, dar pot fi îmblînziți prin mituire și flatare.

akivaras ‘vîrtej’; opus lui *aitvaras*.

akmuo Vechi lituanian *akmo* ‘piatră’, mai ales ‘piatră uriașă’.

Andojas Zeul apei. Cf. (*v*)*anduo* ‘apă’.

Apidémė Zeița domiciliului părăsit din cauza unui *aitvaras*.

Austėja Zeița creșterii; un rol similar îl are și *Žemyna*. Derivat din *austyti*, 1. ‘a țese’; 2. ‘a alerga încolo și încoace’; 3. ‘a închide și deschide’. Imaginată ca țesătoare și ca albină. Vezi și *Bubilas*, *Lazdona*.

Aušra Zeița razelor, reprezentate prin cosițele zeiței.

Aušrinė Zeița Aurora, comparată uneori cu *saulė* ‘soare(le)’ (de gen feminin în lituaniană).

Auššveitis Zeul sănătății, fratele *Aušrinė-i*.

Auštra Divinitate a luminii, asemănată uneori cu *Aušrinė*.

Auštrinis Vîntul de miazănoapte văzut ca divinitate. Cf. *Aušrinė*, *Auštra*.

bandininkai Echivalent al cuvîntului francez *compagnons*, lit. ‘cei care mănîncă pîine împreună’ = ‘companion, membru al unei frății’.

bandžiulystė Agricultor. Derivat de la *banda* ‘turmă, cireadă’.

barstukas, pl. *barstukai* Reprezentări fantastice (pitici emanați de *Puškaitis*) care trăiesc sub soc (*bezdas*), fiind trimiși să aducă oamenilor bogății și noroc.

Baubis, Bubalis, Baubaušis, Baublys Divinitate protectoare a turmelor și păstorilor.

bedalis Om fără parte = fără noroc; vezi *Dalia, Dalis*.

bezdas Soc, prezent în numeroase credințe. Cf. *bezdeti* ‘a trage pîrțuri, a se băși’, *bezdalas* ‘pîrț, bășină’.

bičiulis Derivat din *bite* ‘albină’. Inițial însemna ‘prieten prin albine’, adică persoană aleasă după criteriile morale căreia i se dăruiau stupi; adesea, era vorba de al doilea fiu, care se stabilea în casa viitoarei soții. Azi, cuvîntul înseamnă ‘prieteni’ în general. Derivat: *bičiulystė* ‘(lit.) prietenie prin albine’, în lituaniana modernă ‘prietenie (în general)’.

Bubilas Zeul albinelor. Asociat sensului de ‘gras, păros’ și, pe de altă parte, potenței sexuale.

čvikinas 1. Vin verde, amestec de vin și hidromel. 2. „Sîngele norei”, băutură rituală.

čvikas Parte a pantalonului unde se îmbină cracii; șliț. Cf. *čvikis, čvikinas*.

čvikinas Găluște din semințe zdrobite de mac și de cînepă, amestecate cu miere. Asociate testiculelor de mînz. Cf. *čvikas, čvikis*.

čvikis Dop, șomoiog. Cf. *čvikas, čvikinas*.

Lexica Etymologica Maiora

---

dalia, dalis 1. ‘parte’; 2. ‘soartă’. Cf. rom. „a nu avea parte”, unde *parte* are aici sensul de *noroc*. Derivat: *be-dalis* ‘om fără parte = om fără noroc’.

Dievas, augmentativ **Dievaitis** Dumnezeuul creștin. Inițial, zeul suveranității contractuale. Etimologic, corespunde romanului *Deus* și grecului *Zeus*, vechi reprezentări indo-europene ale zeului cerului senin.

Ēžia-gulys Zeu ce stă culcat la hotarul dintre câmpurile cultivate. Compus din *ēžia* ‘brazdă ce mărginește un câmp’ și *gulėti* ‘a sta culcat’.

Gabija Divinitate a căminului, focul din vatră.

gabjauja Sărbătoarea depozitării grânelor. *Gabjaujis*, zeul hambarelor.

Gabjaujis Vezi *gabjauja*.

Ganda Divinitatea relațiilor sexuale cumpătate, spre deosebire de *Pizius*. Uneori, epitet al zeiței *Austėja*.

gandrins Sărbătoarea deschiderii grânelor.

Gavėnas Divinitate a vântului. Cf. *Vėjas*.

gegutė Cuc. Reprezentarea mitică a destinului.

Giltinė Moartea. Sora zeiței *Laima* și protectoare a medicilor. În timp ce *Laima* decide soarta unui nou-născut, *Giltinė* ia decizii spre sfârșitul vieții. Derivat din *gelti* ‘a înțepa’, *geluo* ‘suliță’, *gėlimas* ‘înțepătură’.

gydantis Apa tămăduitoare. Cf. *gyvasis*, *gyvuonis*.

gyvas Viu. De aici, *gyvastis* ‘viață’.

gyvasis, gyvuonis Apa vieții. Cf. *Gydantis*.

ilgės, ilgiai Sărbători de toamnă dedicate lui *Vaižgantas*.

isodija Vezi *užkurystė*.

jaknos, jeknos Ficat. Cf. *kepenys*.

jevaras Snop de grâu.

Kalevelis Zeul-faur.

kaltūnas Boală provocată de un *aitvaras*, ce afectează părul, unghiile și intestinele.

kauk- Rădăcină cu sensul ‘sferic, rotund, bombat’: *kaukos* ‘gușa scroafei’; *kaukė* 1. ‘piuliță’; 2. ‘mască de carnaval’; *kaukolė* ‘craniu’; *kvaukė* ‘cap, scăfîrlie’; *kaukaribas*, *kauk-dėlis* ‘creștetul capului’.

kaukas, pl. *kaukai* 1. Reprezentări mitice htoniene, antropomorfe, binefăcătoare, consumatoare de crudități. Diminutiv pl. *kaukučiai*. Se crede că un *kaukas* se naște din clocirea unor testicule de vier (*kuilys*). 2. Planta *Mandragora officinarium*, cu rădăcini mirositoare, numită și *kaukelis*, *kaukoras*.

kaukogrybis Planta *Phallus impudicus*. Cf. *kaukas*.

kepenys, kepsniai Ficat. Există numeroase credințe legate de ficat. Cf. *jaknos, jeknos*.

Krikštai Sărbătoare străveche celebrată „la mijlocul iernii”. Prin asimilare creștină, se celebrează în jurul Epifaniei (în calendarul romano-catolic, 6 ianuarie), de Sf. Pavel (25 ianuarie) sau în a patra miercuri a Păresimilor. Cf. *Krikštas*, snopi legați la baza unei clăi. Azi, sub influența creștină, înseamnă „botez” și nu se mai folosește forma de plural.

kuilas Hernie. *Kuilys* ‘vier’, derivat din precedentul.

Lexica Etymologica Maiora

---

kumeliukas 1. gălbenuș; 2. mînz. Asociere semnatică de tip arhaic, bazată pe echivalența ‘găluște = mînz’. Cf. *čvikinas*.

laikas Timpul. *Nelaikis, nelaišis* ‘cel care moare înainte «de timpul său»’.

Laima Zeița sorții. Cf. *laimė, laimės* ‘noroc, soartă’. Ca personificare, la plural, zeițele sorții. *Nelaimė* ‘nefericire, nenoroc’.

lalo Refren în cîntecele lituaniene. Cf. rom. *la-la, a lălăi*. *Lalavimas* ‘plimbare în grup a tinerilor în noaptea de Paști’; *laluot* ‘a cînta serenade’.

Lapkritis Uriăș care, dintr-o suflare, goleşte copacii de frunze toamna, în luna noiembrie.

laumė, pl. *laumės* Folosit, mai ales, la plural. Un fel de zîne, asociate universului acvatic și sferei sacralității lunare. Cf. *Laima, laimė, ragana*.

lauminkai Pseudo-copii (băieți) ai *laumė*-lor iviți din paie, un fel de „copii inversați”.

Lazdona Zeița a albinelor; cuvînt derivat din aceeași rădăcină ca *lazdynas* ‘alun’. Cf. *Austėja, Bubilas*.

lemti 1. ‘a spune, a se pronunța privind viitorul’; 2. ‘a hotărî, a decide’; 3. ‘a stabili’; 4. ‘a ghici’; 5. ‘a profeti’; 6. ‘a dori, a ura’ (în sensul împlinirii viitoare). Cf. *Laima*.

lerva I. 1. ‘mască’; 2. ‘mutră’; 3. ‘măgăoaie, fantomă’; 4. ‘haimana, deochiat’; II. ‘ființă în evoluție’. Cf. *lyčyna*.

linksminė ‘voioasa’, epitet al curcubelului. Cf. *Vaivorykštė*.

lyčyna I. Sensurile I, 1–4 pentru *lerva*; II. ‘larvă, parazit’.

maras ‘ciumă’, ciuma ca simbol letal.

martavimas Condiția de a fi *marti* (vezi mai jos).

marti, pl. *marčios* 1. Fată (virgină) aptă de măritiş; 2. Femeie (care și-a pierdut virginitatea), dar care încă nu a născut. Conform tradiției arhaice, o femeie care nu a născut nu este încă femeie pe deplin.

Mėnulis Zeul lunii („lună” este de gen masculin în lituaniană, iar „soare” de gen feminin, cf. *Saulė*).

milžinas, milžionis Uriaș, gigant.

muturas Șal purtat de femeile măritate, în vechime NUMAI de femeile care născuseră cel puțin un copil. Cf. *nuometas*.

nuometas Bonetă purtată de femeile nemăritate precum și de o *marti* (femeie măritată, dar care încă nu a născut); după prima naștere, femeia va purta obligatoriu *muturas*.

paraguone (cuvânt leton) Zină prezicătoare, cf. *ragana*.

pareitiniai „Banii care revin”: bani recent cheltuiți, dar care revin fostului proprietar și care aduc, în plus, și alți bani (monede) alături de care au stat o perioadă.

Patrimpas Zeul prusac (prusian) al cerealelor; imaginat cu fața tînă, vesel, încoronat cu spice.

Patulas Zeul prusac (prusian) al lumii subpămîntene.

Perkūnas Zeul tunetului și fulgerului. Unii cercetători îl consideră echivalentul baltic al zeului slav Perun, deși această ipoteză nu mai poate fi azi susținută (vezi acum și alte discuții la Paliga 2006 a: 36–42).

Lexica Etymologica Maiora

Pizius Zeul poftelor sexuale excesive; uneori, epitet al lui *Bubilas*. Cf. *Ganda*.

plaukas ‘Păr (de animal), blană’. Folosit în contextul unor credințe legate de părul sau de blana animalelor.

Praamži(u)s Zeul uriașilor, uneori echivalat cu *Prakorimas*.

Prakorimas Zeu antediluvian imaginat ca locuind în cer, aproximativ echivalabil greului *Kronos*, zeul primordial (a nu se confunda cu *chronos*, timpul). Derivat din *prakoriauti* ‘a începe să strici fagurii de miere = a culege mierea’; *prakorauti* ‘a gusta primul din mîncarea sau din băutura oferită cuiva’. Sensul prim: ‘a începe, început’. Cf. *Praamži(u)s*.

Puškaitis Manifestare personificată a pămîntului care naște piticii *barstukai*. Cf. *puškas* ‘furuncul’. Cuvîntul românesc *pușchea*, probabil autohton traco-dac, pare înrudit cu forma lituaniană.

ragana, pl. *raganos* Zîă malefică, vrăjitoare.

ragas ‘Corn, semilună’; de asemenea, numele tradițional al lunii ianuarie.

rytagoniai Pășunatul în zori.

sapnas ‘Vis’; în vechea lituaniană ‘sogn’.

Saulė ‘Soarele (văzut ca divinitate), Zeul-soare’ (de gen feminin în lituaniană).

sikiai Hrană specifică pentru *vėlės*.

skalsa Calitatea mitică a unor produse consumabile dintr-o gospodărie, care permite menținerea lor în aceeași stare sau consumarea lor foarte lentă.

Skerstuvės Sărbătoarea jupuirii porcului și, în consecință, sărbătoarea preparării cîrnaților.

slogučiai ‘Asupritoarele adormiților’, epitet pentru *laumės* ‘zîne’.

strampas ‘Bucată de lemn’. Epitet ironic pentru *aitvaras*.

sveikas ‘Sănătos, teafăr’; *sveikata* ‘sănătate’.

švitelis ‘foc (mișcător) ce alunecă pe pămînt’, epitet pentru *Aitvaras*, *aitvarai*. Cf. *žaltvikša*.

tarnaitis ‘Servitor’, în context servitorul *Aušrinė-i*. Dimineața, acesta duce vacile la păscut, traversînd marea sau cerul.

tranas ‘trîntor’ (albina-mascul). Cuvîntul românesc *trîntor*, probabil autohton traco-dac, pare înrudit cu forma lituaniană. Cf. *tranelis*.

tranelis ‘Viespe’. Uneori, echivalent pentru *kaukas*.

užkurystė Formă de înrudire prin care fiul se va stabili și va locui în gospodăria cu o singură fiică. Numită și *žentyste* sau *isodija*.

vaivorykštė ‘Cordonul *Laimė-i* = curcubeul’. Derivat din *vaivoras* ‘afin’. Cf. *linksminė*.

Vaižgantas Zeul inului.

vanduo Apa ca divinitate, apa sacră.

vargas ‘Sărăcie’.

Lexica Etymologica Maiora

Vėjas Zeul-vânt, care are patru fii: *Rytys*, *Pietys*, *Vakaris* și *Šiaurys*, reprezentând cele patru puncte cardinale.

vėlė, pl. *vėlės* ‘Suflet’, mai ales (la plural) ‘sufletele morților’ (de gen feminin în lituaniană).

*Veliona Formă reconstituită din textele latine medievale: Zeița morților (cf. *vėlės*). Mai probabilă este existența unui zeu **Velionis*, cf. *Veliuona*, hidronim în Samogetia.

vėliuos, pl. *veliai* Sărbătoarea morților, cf. *vėlė(s)*.

Velnias Divinitate arhaică ce stăpânea lumea sufletelor (*vėlės*), asimilată între timp cu diavolul. Ca uriași, *velniai-i* sînt *ažuolaverčiai* ‘răsturnători de stejari’, *eglaraučiai* ‘smulgători de brazi’, *kalnaverčiai* ‘dărîmători de munți’.

Vėžys Regele racilor, imaginat ca un rac uriaș. Paznicul Domnișoarei Mărilor.

žaltvikša Epitet pentru *Aitvaras*, similar cu *švitelis*.

žemė Pămîntul divin, pămîntul ca divinitate (de gen feminin în lituaniană); *žemininkai* ‘spirite ale pămîntului’; Cf. *Žemyna*.

Žemėpatis Zeul protector al vitelor. Cf. *Žemyna*.

Žemyna Zeița pămîntului. Cf. *žemė*

žentystė Vezi *užkurystė*.